

ناوی پشدهر:

وئ دهچیت که له (پشت دهر) هوه هاتبیت، به واته پشت (دهر) یا ئهو دهر بهندهی که زیی بچوکی به ناودا رعت دهبیت، چیا ی کپوهر مش و ئاسوس لیک جیادهکاتهوه. ههر ئهو دهر بهندهش ناوچهی پشدهری به ناوچهی بیتوینهوه گریداوه.

ناوی قه لادزی:

رای جیاواز ههیه لهسهر ناوی قه لادزی. ههندیک رایان وایه له (قه لادووزی) وه هاتوه. له دامینی خوار هوهی شاری قه لایهک ههیه که میژووهکهی زور کونه { هه ندیک سهرچاوه بو سهردهمی ئاشووریهکان، ههندیکی تریش بو سهردهمی (خان بداغ) کوری فهقی ئهحمدهی دارهشمانهی دهگیر نهوه. (گوایه ئهم قه لایه به تورمه که گل کیشی دروستکراوه). دوو چومی (وهستا سیمان و چومخرکه) ی بهناو قه لادزی دا تیدهپهرن له پشت قه لاته که یهک دهگر نهوه.

ههندیک روشنیبر و نووسهر رای جیاوزیان ههیه لهسهر ناوی قه لادزی:

ا- ماموستا (خدر ابراهیم خدر که ماموستای میژوویه له یهکیک له قوتابخانهکانی قه لادزی) رای وایه که له (قه لادووزی) وه هاتوهوه.

ب- ماموستا طه بابان له کتیهکهی کوستی شاریک رای وایه که (قه لای) که ئهوه ههیه، (دژ) که ههمیشه دژی داگیر کهران بووه. به تپهر بوونی میژوو دژهکه بووه به دزی. واتا (قه لادزی) بووه بوته (قه لادزی). ههروهک چون: (رهواندژ) بوته (رهواندز) و (نهروژ) بووه به (نهروژ).

ج- میرزا خدری هیرویی دهلی ههندیک کس پییان وایه له (قه لای زی) هاتوهوه، (زی: جوهره درک و دالیکه). بهواتا کاتی خوی دهبیت ههر چوار دهوری قه لاکه (زی) بووی. به رای من ئهو بو چونه لاوازه چونکا زور قه لای تریش له وانیه ههبن چوار دهوریان به (زی) گیرابیت و ئهو ناوهشیان به سهردا نهبراهوه.

د- دارا حسهن خدر پیی وایه قه لادزه ناویکی فارسیه به واتای قه لای قه لاکان دیت، چونکه وشهکه له (قه لادزی) فارسیهوه هاتوهوه، لهزمانی عهره بيشدا وشههی رسا نیه بویه بوته قه لادزه.

هه‌لکهوتی جو غرافایی:

پشدر ده‌کهوتیه باکوری رۆژ‌ه‌لاتی شاری سلیمانی و سهر به پاریزگای سلیمانیه. هه‌ندیگ له نوسهر و رۆشنبیر پێیان وایه هه‌لکهوتی ناوچه‌که له‌سهر سنووری ئیران – عێراق و ئالوگۆری ئیداری که تا سالی ۱۹۷۰ ناحیه‌ی بنگرد سهر به قهزای پشدر بووه و دوای خراوته سهر قهزایه‌کی تر (رانیه دواتر دوکان). یان ناحیه‌ی ناودهشت که پیشتر سهر به قهزای رانیه بووه و له‌دوای ۱۹۷۰ خراوته سهر قهزای پشدر ئالوگۆری به‌سهر رووبیوه‌کهیدا هیناوه، وای کردووه که ژماره‌ی روو پێوی ته‌واوی رووبه‌ه‌که‌ی به‌گۆیره‌ی میژووی ناوچه‌که گۆرانی به‌سهر داها‌توووه.

به‌پێی ئهو زانیاریانه‌ی که کاک ئه‌مین قادر له‌ ده‌زگا پرهمیه‌کان ده‌ستی کهوتوووه و له‌ پاشکۆیه‌کی تایبه‌تیدا له‌ کتیبی ئه‌منی ستراتیجی عێراق و سیکوچکه‌ی به‌عسیان بلاوی کردۆته‌وه. رووبه‌ری ناوچه‌ی پشدر به‌ پێی دابه‌شبوونی ئیداری عێراق له‌ سالی ۱۹۸۴ دا ۱۳۰۲ کم ۲ مه‌زنده‌ کراوه.

به‌م شێوه‌یه‌ به‌سهر ناحیه‌کانی ئهو کاته‌دا دابه‌ش بووه:

مه‌رکه‌زی قه‌زا	۳۱۳ کم ۲
ناودهشت	۷۸۶ کم ۲
هێرۆ	۲۰۳ کم ۲
له‌ سالی ۲۰۰۰ ناحیه‌ی ناودهشت کراوته دوو ناحیه‌ی:	
ناودهشت	۶۰۶ کم ۲
ژاراوه	۱۸۰ کم ۲
هه‌روه‌ها له‌ شوین ناحیه‌ی (مه‌رکه‌ز و هێرۆ) ئیستا ناحیه‌کانی: (مه‌رکه‌ز، هێرۆ، هه‌لشو، ئیسیوه) هه‌یه.	

کۆمه‌لێک چیا ده‌وره‌ی ناوچه‌ی پشدریان داوه سنوره‌که‌ی له‌ ناوچه‌کانی تر جیا ده‌کاته‌وه؛

- زنجیره چیاى بلفهت و ته‌ورداسه له رۆژ‌ه‌لاته‌وه له ناوچه‌ی سه‌ردهشت،
- چیاى قه‌ندیل له باکوره‌وه له ناوچه‌ی پیرانشار [خانێ]،
- چیاى کێمه‌ر مه‌ش له رۆژ‌ئاواوه له ناوچه‌ی بیتوین،
- چیاى ئاسۆس له باشوره‌وه له ناوچه‌ی مه‌رکه‌.

ئەم لوتكە سەر كەشەنە بەسەر ناوچەكەدا دەروانن؛
قەندیل، چواس، ھەرمین، مامەندە، بلفەت و كوريس. سارا... ھتد

ئەم زى و رووبارانەشى تيدا ھەلدەقولن يان پيدا رەت دەبن؛

زى بچوك لە بىتوشەو بە دامىنى چىاي ئاسوس بە ناوچەى پشەردا رەت دەبىت لە دەر بەند
دەرژىتە ئەو دەر ياچەيەى كە پاشاوى بەنداوى دوكان دروستىكر دوه.

رووباريك كە بە چۆمى و ھستا سىمانى ناسراو، لە ئاوى سپى سەروى ھەلشۆ ھەلدەقولن، لە
پشت قەلاتى قەلادزى لەگەل چۆمى چۆمخركە يەك دەگر نەو، لە خوار گۆيزىلە و دەقناو
دەرژىتە زى بچوك.

ئەم چۆمانەش (ژاراو، بەستەستين و كەلەگەفرين) كە لەبنارەكانى چياكانى باكور و بنارى
قەندیل ھەلدەقولن، لە خوار سندۆلان، برايموا و كۆمەلە لە سى شوين بەجيا دەرژىنە زى
بچوك كە لە ھەندىك شوينى ناوچەكە بەزى سندۆلانیش ناوى دەبرىت.

پشەدەر ناوچەيەكى كشتوكالى، ئازەلدارى و بازارگانىيە. لە رابردوو باشترين توتن لەم ناوچە و
لە بىتوين بەرھەم دەھيندرا. تا پيش راگواستن زنجيرەى بازارگانى (ھەولير، كۆيە، رانىيە،
سەردەشت، ميراو و خانى) يان (كەركوك، كۆيە، رانىيە، سەردەشت، ميراو و خانى)
پىكەو گریدەدا. ھەر بەو ھۆيەو ھەش بوو زور بازارگانى شارەكانى تر لە قەلادزى دەژيان بە
تايبەتى كۆبيەكان.

كورتە باسنىكى ميژروويى ناوچەكە:

- بەپىي ھەندىك سەرچاوى ميژروويى قەلادزى ميژروو مەكەى دەگەریتەو بو پيش سەردەمى
ئاشورى يەكان.
- لەكاتى ھيرشەكانى (سەرچۆنى) ى ھەشتەم ناوى زمبلى بوو.
- لە سالى ۵۷۲ ى زايىنى ناوى قەلادزى (نامرى) بوو.
- لەسەردەمى عوسمانىيەكاندا ناوى (الحميدىيە) بوو.
- لە دواى ھيرشەكانى لەشكرى عوسمانى لە سالى ۱۸۹۲-۱۸۹۳ بو سەر ناوچەى
پشەدەر و داگير كردنى، ناوى شارەكەيان گۆرى بە (المعمورە العزیزه).
- لە دواى ۲۵- ۶- ۱۹۸۹ ئەم شارە بە ھەموو ناحیە و گوندەكانى بە ھۆى راگواستەو
نەماو و لەگەل ئەرز تەخت كراو. لە دواى راپەرىنە ميژروو مەكەى ۴- ۳- ۱۹۹۱ و
پاكسازى كورستان لە ۵- ۳- ۱۹۹۱ ئەو شارە جاريكى دى بە رەنج و نينۆكى
خەلكەكەى دروست كراو تەو. نازناوى شارى (دوو جار شەھيد) بەسەر دابراو.
ھەندىك نوسەر و رۆشنبیر لە نوسینەكانیان بە (قەلای خەبات و راپەرىن) ناوى دەبن.

ناوی هه ندی شوینهواری میژووی:

- 1- قهلاتی (قهلادی، سهدئهمه دان و دینگه).
- 2- بهر شاخان له ناحیهی هیرو،
- 3- بیموش له گوندی بیموش،
- 4- زندان له گوندی بادهلیان،
- 5- گردی حسار له گوندی حسار،
- 6- گلکوی فهقیئهمه دی دارهشمانه،
- 7- گلکوی شیخ فصرخ،
- 8- گلکوی سو فیهکانی سیکه نه و سهرخانان،
- 9- زور شوینه واری شهرهکانی سهردهمی فتوحاتی ئیسلامی بو نمونه؛
(دۆلی شههیدان) له پشتی سهنگه سهر، وه زوری تریش.

هه ندیک داب و نه ریتی ناوچهکه:

- ههر له کۆنهوه شور ایهک له ناوچهکه هه بووه که نوینهری هه موو چین و تویرهکانی تیدا بووه، به پیاو ماقولان و ریش سپیانی ناوچهکه ناویان هاتوو. ههرچی کیشه و مه ساکیلی ناوچهکه بووه به ئهستوی خویان گرتوه و به بی مقابیل خهریکی حمل کردنی کیشهکان بوون،

- له کاتی مردوو مردندا هه موو خهک بهشداریان تیدا کردوه و به دهفه لیدان و به پیمان تابوتهکهیان له سهر شانیان داناو تا سهر قه بران، دوايش بو ماوهی سی رۆژ هه موو گهرهک سی جهمه، به تایبته ئیواران سینیان بردوتهوه بو مالی خاوهن مردوو، نانی به کۆمهلیان خواردوه و نهیان هیشته خاوهن مردوو به تهنها ههست به نازارمهکانی بکات. له دواي سالانی ههشتاکان بو بارهاسانی و یهک جووری له سهر سفرهی نان خواردنهکه، زوربهی ئه خرم و کهسانهی که بهشدار تازی که دهکن به بریک پاره بو مهسرهف بهشدار دهکن، دهستهیهکی خۆبهخشیش سهرپهرشتی دروست کردنی خواردن و پیشوازی بهشدارانی تازی دهکن.

- زور میوان دوست و خزمهتگوزار بوون بهرامبهر بهو ریوار و غه ربانهی ریوان کهوتیته ناوچهکه، یاخود لئی قهوماپی و پهناي بو بردن.

ئهم عهشیرهت، تیره، تایفه و بنه مالانه له ناوچهکه دا دهژین:

له سهرژمیری سالی ۱۹۴۷ به ۳۶۱۰۳ کس نانوس کراوه. ژماره‌ی دانیشتوانی پیش راگواستن زیاتر له ۱۰۰۰۰۰ کس مهزنده کراوه.

ئهمه‌ش ناوی ههندیک لهو عهشیرهت، تیره، تایفه و بنه‌مالانه‌یه که له ناوچه‌که‌دا ده‌ژیان:

پشده‌ری:

ههندیک نوسهر و روشنبیر پنیان و ایه عهشیرهتیک به ناوی پشده‌روه له ناوچه‌که‌نیه و هک عهشیرهت، تهنه‌ده‌ولت له تواماری سجیلاتی ناسنامه‌ی که‌سایه‌تی و ره‌گه‌زنامه‌ی عیراقی له شوینی عهشیرهت نوسیویانه پشده‌ر.

به‌لام (میراوده‌لیه‌کان) که له دوا‌ی سالی ۱۸۵۴ هوه باسیان لی ده‌کری، به واتا ئا‌گاکان، خویان به پشده‌ری ناوزده ده‌کرد. (میجر ئه‌دموندز له کتیه‌که‌ی دا به ناوی کورد و تورک و عه‌رب ریشه‌ی میراوده‌لیه‌کان ده‌گه‌رینتیه‌وه سهر حه‌ماغای گه‌وره، که له‌وه‌وه‌هوت تیره‌ی ئه‌سلی میراوده‌لیه‌کان په‌یدا بوون که تایفه‌کانی هه‌باسا‌غایی و باب‌ه‌کرا‌غایی دوو تایه‌فه‌ی ده‌سه‌لاتدارن و سهر‌وکایه‌تی عهشیره‌ته‌که له ناو ئه‌وه دوو تایه‌فه‌ دان. ئیستا چند تایه‌فه‌یه‌کی تر که به زره ئا‌غا ناوده‌برین و هک روشته‌ماغاییه‌کان بوونه تایه‌فه‌یه‌ک له میراوده‌لیه‌کان).

به‌لام دوا‌ی په‌رته‌وازه بوونی خه‌لکی قه‌لادی به‌شاره‌کانی تر و هه‌ندران زور که‌سی روشنبیر، سیاسی و مروقی ئاسایش و ه‌نازناو (پشده‌ری) یان بو خویان هه‌لبژاردوه.

نوره‌دینی:

له کۆنه‌وه به قه‌باریه‌کی بچوک عهشیره‌تی نوره‌دینی هه‌بووه له گوندی نوره‌دین و ده‌وروبه‌ری جیا له گونده‌کانی تر و ده‌لین ئه‌نجومه‌نیکی راویژیان هه‌بووه. هه‌روه‌ها مستهر ریج که سالی ۱۸۲۰ سهردانی کوردستانی کردوه باسی نووره‌ددینییه‌کانی کردوه، هه‌روه‌هک باسی سه‌کریشی کردوه له ناوچه‌که‌دا.

به‌لام له‌سالانی ۷۰ کان کۆمه‌لێک له جوتیارانی ناوچه‌که‌که که‌سایه‌تی دیار و ناسراو بوون له ناو شوورش و له ناوچه‌که‌ش، له‌وانه (ئه‌حمه‌د مسته‌فا، سألحی حه‌سه‌نی، سألحی ده‌رویش قادری، حاجی برایم شیرخۆر، هه‌باسی سو‌فی ره‌سوی و زور که‌سایه‌تی تریش) له ده‌زگا ره‌سمی و حزبیه‌کان رایان گه‌یانده‌ که ئه‌وان عهشیره‌تی نوره‌دین و عهشیره‌تیکن له ناوچه‌ی پشده‌ر ده‌ژین و جیان له عهشیره‌تی (پشده‌ری) که میراوده‌لیه‌کان خویانی پی ناوزده ده‌که‌ن.

مه نځور:

نهمانه عهشيره تيكي گهورهن له ناوچه ي مهاباد دريژ دهنهوه تا چومي ژار او له ناوچه ي پشدر. له باشووري كوردستان (عهلياغاي) مهنځور له ديوي پشدر سهروك عهشيره تيان بوو. رژيمي سهدام له سيندار هيدا. نهم عهشيره ته دابهش بوون بهسه ر پينچ بهر ه باب يان تيره (خدر مامه سيني، رهزگه يي، زوودي، چناره يي، قهلاوه يي). زور كوځاي ناودار يشيان هه بوون وهك كوځا (حه مهي كوځا نالاي، حه مده ميني گل هسي، قادري حه مهي، قادر حه سني، حاجي رهسوي زودان، رهسوي دهر گه له ي، حه مهي مه لا شهريف، مه حه مهي دو له به فري، خدري گرد نيسي تري، عه لي قهلاوي، خدري خنده كه ي، رهسوي باره پانه ي... هيتريش). نهم كوځايانه له هه لگير ساندنه وه ي شورش له دواي نسكوي 1975 رولتيكي گرنگ و بهر چاويان بينيوه. جگه له وه ي كه يه كه م دهستن كه له رژيمي به عس ياخي بوون و دهستيان و مچيا قهنديل داوه، ديوه خان و ره شماله كانيان له بناري قهنديل و هه وار گه كانی بوونه بنگه و شويي حه وانه وه ي پيشمه رگه.

مامه ش:

نهمانه ش دريژ بوونه وه ي عهشيره تي مامه شايه تي بهري مه هاباده تا ديئو، مي رتكه، بهلكي و باداوان و چند گونديكي تر. له سالاني 60 ه كان گونده كانی ديئو و مي رتكه يان به دهستي ناغاكاني پشدر لي سوتيندرا، به لام دهستيان نه داو نه چوونه ژيرباري ناغاكاني پشدر. له پياوه ناو داره كانيان (حه مهي كا خدري ديئوي و مه لا رهسوي باداوان) بوون. نيسي تاش زور كه سايه تي سياسي و روشنبيريان لي هه لكه وتوون

ناكو:

ناكوي ديوي پشدر لي بالول ناغايان به گهوره ي خويان دهزاني. به لام زور به ي عهشيره تي ناكو له ديوي بيتويي وه تا حاجي نومهران (هه باساغا) ي سه ركه پكان ديوي بيتويي به گهوره ي خويان دهزاني. چندين تيره و تايفه بهر ه بابن. زوري گونده كانيان بو توردوگاي كو متان دواتر چوار قورنه راگويزراون. گونده كانيان له شورشي نه يلو له وه تا نيسي تاش، بنگه ي پيشمه رگايه تي هه ر چوار پارچه ي كوردستانن. هه ميشه له ژير توپ باران و بوروماني فر و كه كانی جار ان عيراق دابوون، نيسي تاش رژيمه كانی نيران و توركيا.

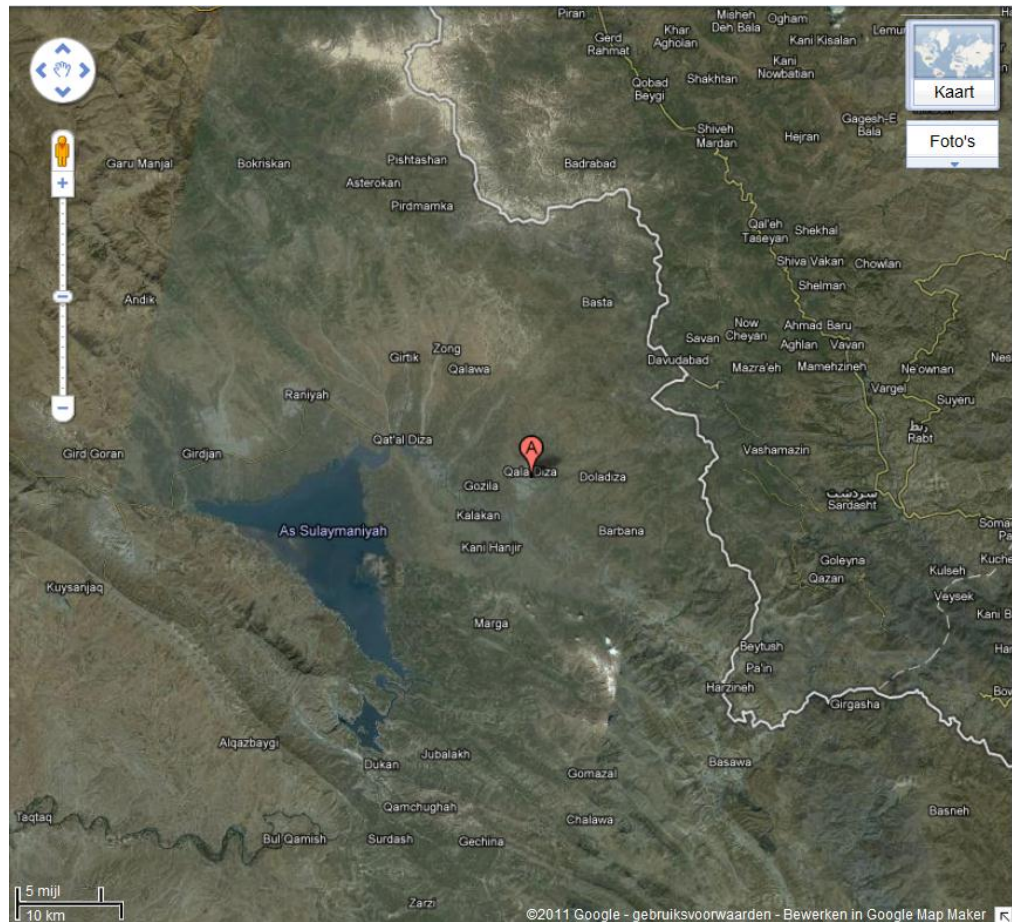
كو مه لنيك تيره و تايفه و بنه ماله ي گهوره له ناوچه كه ده ژيان:

تيره و تايفه وهك شور ي، بهگ، مه ر سه نه، بلباس، شيلانه، جاف، سهكر، خوار، ده لگه يي و جواميري... هتد.

هه‌ندیک بنه‌ماله‌ی گهوره‌ش که له سلیمانی، کۆیه، مهرگه، سه‌ردهشت، بانه، مه‌باد و شوینه‌کانی تره‌وه هات بوون و ببوونه به‌شێک له خه‌لکی ناوچه‌که به ناوی شوینه‌کانی که لێیانوه هات بوون ناوزه‌ده ده‌کران. بۆ نمونه: بنه‌ماله‌ی حاجی ئه‌حمه‌دی همه‌ده‌مین کۆیی، حاجی ره‌حیم ئێرانی، مسته‌فا مهرگه‌یی، ئاورمه‌حمان بانه‌یی... هتد.

سه‌رچاوه‌کان:

- ۱- رێکخراوی شیلته‌ر ،
- ۲- مالپه‌ری کۆنی قه‌لادزی له ئاماده‌کردنی کاک قوباد ،
- ۳- کۆستی شارێک نوسینی پارێزه‌ر تاها بابان،
- ۴- تۆری ئینته‌رنیته‌ی گوگله‌ ماپس
- ۵- ئه‌مهی ستراریجی عێراق و سێکوچه‌کی به‌عسییان، کاک ئه‌مین قادر،
- ۶- مالپه‌ری قه‌لادزی ئینفو
- ۷- پیر و پێشیانانی ناوچه‌که.

خالد نهمه ناسنگر
لهندن، 01 ئوكتوبهري 2011

+®+ç +ê|Ä+ä|î Î»+ä+à.mp3

Qaladze-srwd.mp3

<http://www.nawandiqaladze.com/srudihamidabdullaboqaladze.pdf>

<http://www.nawandiqaladze.com/post50.html>